

Minne menet yliopisto ja kuka sinua vie?

Yliopiston, tieteen ja yhteiskunnan suhde on ollut jännitteistä kamppailua kautta historian. Viime vuosikymmenten aikana yliopisto on jäänyt altavastaajaksi ja joutunut mukautumaan kasvaviin ulkopuolisiin vaateisiin. Samalla yliopistoyhteisö on pirstoutunut ja kriittiset puheenvuorot hiljentyneet tiedemarkkinoinnin voimistuessa.

Yliopistolaitoksen ja laajemmin tieteen yhteiskunnallinen asema ja merkitys on miltei suomalainen ja kansainvälinen ikuisuuskyseminen. Aika ajoin asia on näkyvämmiin esillä ja keskustelu vilkastuu. Vuosi 2020 vaikuttaa olleen juuri tällaista korkeasuhdannetta. Korona-pandemian aiheuttama poikkeustila pisti yliopistot nostamaan innokkaasti profiliaan korostaakseen yhteiskunnallista merkitystään ja valmiuttaan tarjota tieteellisiä ratkaisuja polttaviin ajankohtaisiin kysymyksiin. Toisaalta tieteen asemaa, merkitystä, markkinallistumista ja vastuullisuutta on pohdittu eri näkökulmista esimerkiksi *Tieteessä tapahtuu* -julkaisussa (Ylijoki 2020; Mustajoki ym. 2020) ja kansainvälisessä tutkimuksessa (Sørensen ym. 2019).

Tässä kirjoituksessa katsomme yliopistolaitoksen ja tieteen yhteiskunnallisuutta kolmesta näkökulmasta. Ensin tarkastelemme lyhyesti, miten yliopistot esittävät itseään ja osaamistaan koronan ravistelemassa maailmassa. Sen jälkeen katsomme yliopistojen käytäntöjen muuttumista historiallisesta perspektiivistä ja pohdimme, miten muutokset ovat hajottaneet ja lohkottaneet yliopistoyhteisön pieniksi ja helposti käsiteltäväksi ryhmiksi. Lopuksi tiivistämme sanomaamme nykytilanteesta ja tulevaisuudesta olennaisimpaan: miten nyt puhutaan ja mitä voisi ajatella toisin?

Tieteen bordelli?

Suomen nykyinen punamultahallitus kirjasi ohjelmaansa lupauksen ”tietopohjaiseen” politiikan tekoon ja yhteistyön syventämiseen tiedeyhteisön kanssa. Tavoitteena oli ilmiselvästi erottua edellisen, tiedevihamieliseksi moititun, hallituksen toimintatavoista (Marin 2019; ks. Kuosmanen

ja Sivonen 2020; Korpela ja Nevala 2020). Tietopohjaisuus korostui ennakoimattomasti Koronapandemian voimistuessa kevään 2020 aikana ja vaatiessa nopeita, mutta perusteltuja toimia. Kysessä ei kuitenkaan ole vain poikkeustilaan liittyvä profiloituminen. Yliopistot ovat toimineet vastaavalla tavalla vuosikymmeniä. Yhteiskunnalliset kriisit ja muutokset ovat yleensä herättäneet yliopistoissa tarvetta näyttäytyä ensisijaisesti muuna kuin omalakisista tieteellistä tutkimusta tekevinä laitoksina. Näin nytkin. Esimerkiksi Itä-Suomen yliopisto julkaisi pääsiäisen jälkeen uudet kotisivut. Niiltä löytyy nykyajalle tyyppillistä ja usein kyseenalaistamatonta tiedeuskkoa, jopa ”propellihattutieteeksi” luokiteltavaa jargonia. Palautteeseen yliopisto vastasi, että sivusto on suunnattu ”ensisijaisesti ulkoisille käyttäjryhmille” ja että tällainen ”kohderyhmäkohtainen ajattelu koettiin hyväksi... sisällöntuottajia ajatellen” (Verkkopalvelu 2020).

Oulun yliopisto julistaa avaussivun ainoassa lauseessa: ”Oulun yliopiston tutkijat toimivat koronakriisin ratkaisemiseksi. Lahjoita tutkimukseen!”. Aalto yliopisto ”auttaa koronaviruksen kukistamisessa”, joten ”lahjoita nyt!”. Turun yliopisto on ”elinkeinoelämän kumppani” ja Helsinki menossa ”tieteen voimalla maailman parhaaksi”.¹ Tampereen yhdistyneen yliopiston viestinnästä ja sen tavoittelemista WAU!-kokemuksista onkin jo keskustelua (YLE 2020).

Retoriikka ei ole yksinomaan suomalainen piire, vaan seuraa pitkälle anglo-amerikkalaisen uusliberalismin kilpailupuhunutta. Oxfordin yliopiston tutkijat ovat ”globaalissa eturintamassa puolustamassa yhteiskuntiamme” koronaa vastaan. Mukana on myös Leicesterin yliopisto.² Yllättävää sen sijaan on, että epäsystemaattisesti valittujen arvostettujen länsimaisten yliopistojen³ kotisivujen aloitussivu on maltillinen ja informatiivinen. Kaililla on jokin sana koronasta, mutta omaa osaamista ei hehkuteta ylettömästi. Rärkeimmistä päästä olevien Chicagon ja Leidenin yliopistojenkin julis-

tus on asiallista.⁴

Suomen Akatemia vaatii tieteeltä vastuullisuutta, vaikuttavuutta, eettisyyttä, kestävästä kehitystä, avointa tiedettä, kansainvälisyyttä, läpinäkyvyyttä, luotettavuutta, tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta (SA 2020). Strategisen tutkimuksen neuvosto ”rahoittaa yhteiskunnallisesti merkittävää ja vaikuttavaa korkeatasoista tiedettä. Tutkimuksen avulla etsitään konkreettisia ratkaisuja suuriin ja monitieteistä otetta vaativiin haasteisiin. Yhteistyö tiedontuottajien ja -hyödyntäjien välillä koko hankkeen ajan on tärkeää.” (STN 2020; ks. myös Kuosmanen ja Sivonen 2020.) Yliopistot vastaavat haasteeseen tarjoamalla kestävästä kehitystä, eettisyyttä, avointa tiedettä, tutkittua tietoa, huipputiedettä, kansainvälisyyttä, tieteidenvälisyyttä ja vaikuttavuutta.⁵

Suomen yliopistot eivät vapautuneet hallinnon kahleista vuoden 2010 yliopistoreformissa, vaikka sekä poliitikot että yliopistoehti rehtorien neuvoston johdolla näin uudistuksen suunniteluvaiheessa uskottelivat. Opetus- ja kulttuuriministeriöstä (OKM) ja muista rahoittajista tulikin yliopistojen asiakkaita, ja näiden tahojen mielikuville on asiakkaan valta. Kun ministeriön tai Suomen Akatemian virkakunta visioi tieteen vaikuttavuutta, on yliopistojen pakko seurata tätä riippumatta oivallusten tasosta. Vanhan arabialaisen sanonnan mukaan: ”Jos haluat käydä kauppaa koiran kanssa, kehu sen älyä ja kauneutta.”

Muilta elämänoiltoilta tuttu julkisuushakuisuus on tunkeutunut 2010-luvulla myös yliopistoihin. Yliopistotiedotus toimiikin usein kuin palveluyrityksen sisäänheittäjä maalailemalla asiakkaan mielikuvitusta kiihottavia fantasioita. Muuttuneessa tilanteessa yliopistojen tutkijat on pakotettu kauppaamaan tiedettään sitomalla heidät markkinalaskentamalleihin. Samalla tieteen tekemisen peruslähtökohta on vaihkeaa muuttunut. Tavoite ei ole ensisijaisesti löytö, vaan näkyvyys, siteerauksien määrä, julkaisun jufo-luokka ja saatu ulkopuolinen rahoitus. Vain näillä on merkitystä elannon saamisessa.

1 <https://www oulu.fi/yliopisto/> (24.4.2020); <https://www aalto.fi/fi> (24.4.2020); <https://www utu.fi/fi> (24.4.2020); <https://www helsinki.fi/fi> (24.4.2020).

2 <http://www ox.ac.uk/#> (24.4.2020); <https://le.ac.uk/> (24.4.2020).

3 Amsterdam, Berliini (Humboldt), Cambridge, Chicagon, Glasgow, Harvard, Köln, Kööpenhamina, Leeds, Lontoo, Lund, München, Oslo, Pennsylvania, Princeton, Rooma (Sapienza), Toronto, Uppsala, Wien.

4 <https://www uchicago.edu/> (24.4.2020); <https://www universiteitleiden.nl/en> (1.5.2020).

5 <https://www uef.fi/fi/> (26.4.2020); <https://www helsinki.fi/fi> (26.4.2020); <https://www jyu.fi/fi> (26.4.2020); <https://www utu.fi/fi> (26.4.2020).

Kärkevästi voisikin tulkita, että suomalainen yliopisto ei ole tieteen pyhäkkö vaan bordelli, jonka värivalot ja näyteikkunat kiihottavat valtion ja yksityisten rahoittajatahojen tiedefantasioita ja viettelevät astumaan sisään satumaailmaan, jossa alistetut tai ainakin indoktrinoidut tiedeammattilaiset tarjoavat palveluitaan ostajien himojen mukaan. Tieteeseen jää aikaa siinä kuin prostituoidulle yksityiselämään.

Tiede ja yliopistotyön muuttuvat käytännöt

Pariisin Notre Damen katedraalikoulun opettaja ja Pyhän Victorin luostarin oppinut Hugo pohti 1100-luvun alussa ihmisen tietoja ja taitoja. Korkeimmalle tasolle hän asetti tieteen, jota tehdään sitä itseään varten hyödyttämättä ketään, koska tiede johtaa viisauteen.⁶

Tiede rakentui perinteisesti tiedeihmisten vapaamuotoisille kollektiiveille ja klassisen dialektiikan puolesta–vastaan–argumentoinnille eli ratkaisun etsimiselle ristiriitojen kautta. Näistä kollektiiveista muodostui yliopistoja. Niiden toiminta ei saa oikeutustaan arkijärjestä, yleisön mielipiteestä, tämän päivän tarpeista eikä kansallisesta tai maakunnallisesta edusta vaan tieteestä.

Tieteen ydin on keksiminen. Keksintö on määritelmällisesti jotakin aiemmin tuntematonta. Se on aina epävarma, ristiriitainen ja sekava. Varmistukseksi keksintö pitää todeta useassa riippumattomassa tutkimuksessa. Kun se vihdoinkin uskotaan paradigmaksi, alkaa sen epäily. Tieteen erityisluonteeseen ja sen sopimattomuuteen nykyajattelussa törmätään koronauutisoinnissa. Toimittajat ja yleisö ovat raivoissaan siitä, että tieteilijöiden näkemykset ovat ristiriitaisia, eivätkä he kykene sanomaan totuutta yksiselitteisesti ja jos kykenevät, on totuus huomenna jo toinen. Tilanteeseen vaikuttavat tieteen perusluonteeseen liittyvät ominaisuudet eli muun muassa ristiriitaisuus, monitulkintaisuus ja pitkäjänteisyys. (Kuosmanen ja Sivonen 2020.)

Tuotantotoiminnan perusta on hyöty, ja se mitataan vaikuttavuudella. Johto määrää tuloksen ja kuvaa prosessin. Tätä ajattelutapaa on tuotu voimakkaasti yliopistoihin. Se ei kuitenkaan sovi tieteeseen, koska tuloksen ennakoiminen, prosessin

jäykkä standardisoiminen ja hyödyttömältä näyttävän toiminnan karsiminen kahlitsee tuloksen vanhan tietämisen rajoihin sekä estää uuden ja ennakkoimattoman löytämisen.

Yliopistolaitoksen kehittämisessä otettiin 1990-luvulla laajalti käyttöön yritys-elämän periaatteita, elinkeinoelämän aloitteesta ja voimakkaalla tuella ilman varsinaista tieteellisperiaatteellista pohdintaa. Prosessi toteutettiin ajalle tyypillisesti nopeasti, ylhäältä ohjastusti mutta joskus myös pienin, huomaamattomin askelin.

Taustalla oli vaikuttavuuden painottaminen. Yliopisto siirtyi entistä enemmän tuottamaan hyödylliseksi mitattavia asioita eli yhteiskunnan tarvitsemaa osaamista. ”Viisauden etsiminen” syrjäytyi, kun alettiin välittää jo tunnettuja tietoja ja taitoja. Samalla yliopiston itseohjautuvuus väheni ja ulkopuolinen ohjaus voimistui. Erityisesti elinkeinoelämä halusi 1990-luvulta lähtien entistä voimakkaammin puuttua yliopistojen tekemiseen. Vielä 2000-luvun ensimmäisellä kymmenluvulla osa näkyvistä yliopistoihmisistä protestoi tätä vastaan (ks. Nevala 2019), mutta myöhemmin vastustus on laimentunut. Julkisessa keskustelussa yliopiston ulkopuoliset ohjauspuheenvuorot otetaan luonnollisina ja tarpeellisina, eivätkä poliittiset päätöksentekijätäkään tunnu näkevän niitä ongelmallisina.⁷

Tiimitoiminta on tärkeä teollisen tuotantoprosessin hallinnassa: työntekijät torjuvat vastakkainasettelut ja kritiikin itseohjautuessaan kohti tulosta, jonka ovat sisäistäneet dogmina. Enää ei tarvita vanhanajan käskyttävää patruunaa. Tämä ilmenee myös yliopistolaitoksessa. Sektorisiiloista muodostettu hallinto on erotettu laitoksista ja tiedekunnista ja rakennettu tiimeiksi, jotka keskittyvät vain yhteen yliopistokokonaisuuden segmentteistä. Tutkijat taas on koottu oman alansa ryhmiin, jotka kohtaavat toisen tutkimusalan ja hallinnon vain virallisissa työyhteyksissä. Näin ”tutkijat keskittyvät kirjoittamaan nopeasti mahdollisimman paljon vertaisarvioituja artikkeleita sen sijaan, että he keskittyisivät pitkänteiseen ja pitkällä aikaväl-

6 Hugonis de Sancto Victore, cap. III–XXI (col. 195–201).

7 Koko nykyisen toiminnan rahoitus tulee laskentamalleista, jotka mittaavat aiemmin määritellyjä tuloksia, kuten tutkintomääriä, julkaisujen lukumääriä jne. Ks. Kankaanpää 2012; Välimaa 2018; Korpela ja Nevala 2020; Heikinheimo 2019.

lillä mahdollisesti laadukkaampaan tutkimustyöhön” (Näre ja Jantti 2020). Erityisesti tämä näkyy nuorissa sukupolvissa, jotka ovat omaksi hämmästyksensä sisäistäneet huomaamattaan akateemisen kapitalismin toimintatapoja (Kouhia ja Tammi 2014).

Itä-Suomen yliopiston rakentamisen alkuvaiheissa konsultti kuvaili henkilöstön koulutustilaisuudessa ihannetyöyhteisön olevan kuin sardelliparvi, joka kääntyy yhdessä aina kohti uutta suuntaa. Yhtenäisen joukkueen luomisessa on tärkeä määritellä yhteinen arvopohja, johon kaikki sitoutuvat. Yliopistojen kotisivuilla toistuvatkin yleiset sidoskäsitteet, kuten kestävä kehitys, yhteisöllisyys, kansainvälisyys, vastuullisuus, oikeudenmukaisuus ja eettisyys.

Opetuksen laatujärjestelmillä ja tutkimusrahoitusten standardisoinnilla sidotaan toiminta näihin arvoihin ja palkitaan kriittisyyden sijaan normien noudattamista. Sosiaalinen kontrolli ohjautuu marginalisoimaan kriitikkojen, johdon epäilijöiden ja toisinajattelijoiden toiminta moraalittomana, yhteisten sääntöjen laiminlyöntinä ja työpaikkakiusaamisena. Lappeenrannan–Lahden tekninen yliopisto ei kaipaa rehtori Juha-Matti Saksan mukaan ”mulkerointia” eli ”heitä, jotka pyrkivät tekemään uusia kysymyksiä” (YLE 2020).

Hallinnon keskittäminen siiloihin ja tutkimusryhmäajattelu tukevat tehostamista, työyhteisön sisäistä kontrollia ja yhtenäisiä prosesseja. Aito tieteidenvälisyys muuttuu hallinnolliseksi yhteistyöksi, kun keskustelut rajataan omiin fyysisiin ja verkossa oleviin samanmielisten keskusteluryhmiin. Yliopistokulttuurin 1990-luvulta käynnistyneeseen muutokseen kuuluu uudenlaisen, yritysmallisemman hallintokerrostan kasvu vanhan ”virkamieshallinnon” rinnalle ja sijaan (Välilä 2018, 361). Tämä yhdessä vuoden 2010 yliopistolain tuomien muutosten kanssa tarkoitti tieteen ja hallinnon eriytymistä arkipäivän käytännöissä ja henkilöstössä: pätevä hallintoihminen ei useinkaan ole tieteellisesti meritoinnut. Erottamalla hallinto tutkimuksesta ja sijoittamalla tutkijoiden yhteydet hallintoon tietojärjestelmien portaaleihin tehdään myös normeista kasvottomia: enää ei kohdata ihmisiä vaan objektiivisia verkkolomakkeita. Kun hallinto kanavoii resursseja, alkaa omiin siiloihinsa pakatun hallinnon oma ja yhä kauemmas

tieteen arjesta eriytyvä mielikuviutus arvottaa tutkimusta. Kasvottomuuden vuoksi ei edes epäloogisuuksiin pääse käsiksi sisällöllisin argumentein.

Hallinnon kontrollissa oleva ja omasta ongelmallisesta, ennustamattomasta ja ristiriitaisesta luonteestaan erotettu tiede onkin helppo yksinkertaistaa. Siitä voi muokata selkeitä populaareja markkinaviestejä niin, että tavallinen ihminen ymmärtää ne. Tällainen tiede tarjoaa mahdollisuuden ratkaista poliittisia ja yhteiskunnallisia ongelmia ilman subjektiivisia valintoja. Yhteiskunnallisissa kysymyksissä on kuitenkin aina mukana poliittinen ulottuvuus, joka saattaa heijastua myös tutkimustulosten hyödyntämiseen. (Kuosmanen ja Sivonen 2020.) ”Ratkaisujen tarjoamisessa” jätetään lisäksi usein muistuttamatta, että tiedeyhteisön ei lähtökohtaisesti pitäisi tehdä ratkaisuja, vaan jättää ne poliittisesti valittujen päättäjien tehtäväksi. Heille taas kelpaa usein parhaiten omia näkemyksiä ja ennakkolähtökohtia lähellä oleva, ei niitä kyseenalaistava ratkaisu. Näin tiedoksi väitetyistä asioista tulee vallan lähteitä, kun niillä voidaan argumentoida politiikkaa. Kun politiikassa tehdään ”tietoon perustuvia ratkaisuja”, ajatushautomot naamioivat markkinallistetulla tieteellä eri ryhmien poliittisia ohjelmia: tiedon poliittisen kuluksen ja trollauksen ero hämärtyy.

Vaarana näyttää olevan myös se, että tieteiliseen vertaisarviointiin hiipii hallinnollisen standardoimisen piirteitä. Mekaaninen suunnitelmallisuus, yksimielisyys ja korostettu vertaisarviointi vahvistaa helposti Thomas Kuhnin ajatusta normaalitieteestä jopa niin, että paradigman muutokset estyvät. Jos toimisi ohjeiden vastaisesti ja löytäisi uutta, olisi epätodennäköistä, että kohdalle sattuva vertaisarvioitsija ymmärtäisi asian. Pikemmin hän kritisoi sitä, että uusi löytö ei noudata vahvistettuja sääntöjä.

Lohkoutunut yliopistoväki

Pitkään jatkunut yliopiston sisäinen eriytyminen akateemisesta elämänmuodosta eri ammatti- ja tiederyhmiin on hajottanut yhteisöllisiä rakenteita, kuten osakuntalaitoksen, kollektiivisen päätöksenteon ja yliopistoyhteisön yhteisen elämisen. Akateemisen väen yhteisöllisyys rajoittuu enää ylioppilaslakkiin, eikä ole olemassa mitään yliopistoväkeä, jolla olisi yksi ääni ja joka olisi voinut estää muutokset.

Kehitys kiihtyi 1990-luvulla. Vaatimukset yliopistolaitoksen yhteiskunnallisen hyödyllisyyden lisäämiseksi johtivat myös tieteenalojen merkityksen uudelleenarviointiin, mitä oli aiemmin julkisessa keskustelussa vältetty. Yliopistopolitiikkaa linjattiin kovien tieteiden (luonnontieteet, lääketiede, tekniikka) tavoitteiden ja käytäntöjen mukaan, ja ”rakenteellisten uudistusten” vetäjinä olivat näiden alojen edustajat. Ihmistieteille jäi prosessissa sivustakatsojan ja sopeutujan rooli. (Nevala 1999; Välimaa 2018.)

Yliopistolaitoksessa on ihmisiä varhaisista innostujista viimeiseen asti vastustaviin konservatiiveihin. Heillä on myös mitä erilaisimpia omia intressejä eikä kaikkien suhde tieteeseen, sivistykseen ja yliopistoon ole sama. Luokittellemme seuraavassa 2020-luvun alun yliopistoihmisiä ja heidän suhtautumistaan yliopiston muutokseen. Luokittelumme perustuu tutkimustietoon (esim. Rinne ym. 2012; Björn ym. 2020) sekä omaan arkipäivän havainnointiimme, ja osaan saatamme kuu-
lua itsekkin.

Ensimmäinen suuri ryhmä ovat uhriutuja, joita ”ei kuulla”. Puhe liikkuu vain kulisseyssä ja laitosten kahvipöydissä samanmielisten kesken. Tämä ryhmä osallistuu harvoin päätöksentekoon eikä tunne yliopistojärjestelmän kokonaisuutta, resursseja ja rahoitusta. Heitä voisi luonnehtia kuvitteelliseksi sisseeiksi.

Osa yliopistolaisista, toinen ryhmä, näkee tieteen välineenä päästä käyttämään valtaa, saada julkisia tunnustuksia ja olla näkyvillä paikoilla. Heille positiivinen asennoituminen uudistuksiin on itsestään selvää, sillä se tukee uratavoitteita. Akateemisuus on heille vain symbolista pääomaa, ei itseisarvo.

Suuri osa väestä on töissä yliopistolla. He muodostavat kolmannen ryhmän ja noudattavat sääntöjä, jotta voivat elää kotipaikallaan perhe-elämää lomineen, omistusasuntoineen ja koirineen. Sopu-
lu on oiva metodi siihen, että palkka juoksee. Tälle ryhmälle yliopisto on työpaikka muiden joukossa.

Monet tutkijat keskittyvät oman tieteenalansa kysymyksiin eivätkä seuraa ympäristöä tai yliopistoa laajemmin. Tämä neljännen ryhmän edustajat lähtevät siitä, että jos jokin uudistus tuo lisää resursseja omalle tieteenalalle, ei mietitä, mitä se merkitsee koko järjestelmälle.

Viidennen ryhmän, aatteellisten oikeistoliberaalien, mielestä markkinakilpailu hoitaa tieteen kehityksen siinä kuin muutkin yhteiskunnan keskeiset kysymykset. Yrityslogiikka ja managerialisoiminen vapauttaa heidän mukaansa tieteen-
tekijät hallinnon taakasta tekemään tiedettä ja karsii tuottamattomat rönsyt. Virtaviivaistunut yliopisto toimii tehokkaan yrityksen tavoin.

Kuudes ryhmän eli ”ammattikapinalliset” vastustavat useimpia asioita. Osa heistä yritti rationaalisin argumentein kaataa vuoden 2010 muutoksen, mutta prosessin vetäjät sivuuttivat heidät hiljaisuudella. Muut yliopistolaiset eivät ymmärtäneet tai ostaneet heidän argumenttejaan, koska moni tämän ryhmän henkilöistä oli leimautunut vastarannan kiiskiksi aikaisemmissa kapinoinneissa.

Luokittelu kertoo osaltaan yhtenäisen yliopistoyhteisön hajoamisesta. Ministeriöllä, elinkeinoelämällä tai hallinnolla ei ole enää vuosikymmeniin ollut vastassa yhtenäistä tai edes isolta osin samoja päämääriä jakavaa yliopistohenkilöstöä. Tämä on osaltaan helpottanut kehityksen viemistä pois yliopistojen perustehtävästä kohti yhteiskunnallista koulutus- ja palvelutehtävää.

Yliopistoyhteisön hajoaminen näyttää tukahduttaneen voimakkaimman kapinoinnin muutoksia vastaan. Erilaisten kurinpitorangeistusten määrä ei ole merkittävästi kasvanut huhuista huolimatta, joten tiimi-idean luominen näyttää onnistuneen. Yliopistolaiset ovat itse karsineet epä-määräisiin suuntiin rönsyilleen ja auktoriteetteja haastaneen toiminnan. Siihen ei ole tarvittu paikallisia eikä kansallisia raharikkaita eikä muuta-
kaan salaliittoa.⁸

Brändäyksestä juurille?

Yliopistojen strategioita ja brändäystä ei enää tee-
kään tiedekollektiivi vaan usein jopa akateemisen yhteisön ulkopuolisen johdon päätöksellä rahoit-
tajan ja markkinoiden houkuttelun paremmin osaa-
vat ajatuspajat.⁹ Yhtä huolestuttavaa tiedeyhteisön

8 Itä-Suomen yliopistossakin annettiin vuosien 2015–19 välillä vain 20 kirjattua varoitusta ja huomautusta (henkilöstöjohtaja Jouni Kekälän sähköposti Jukka Korpelalle 29.4.2020); henkilöstöjohtaja Kekälän ja Korpelan sähköpostikeskustelut 27.4.2020 ja 29.4.2020.

9 <https://www.demoshelsinki.fi/referenssit/korkeakoulutuksen-visio-2030/> (28.4.2020); <https://www.demoshelsinki.fi/julkaisut/demos-helsingin-vuosikertomus-2013/> (28.4.2020). Olennaista päätösvaltaa käyttää yliopistojen

näkökulmasta on, että keskustelusta ovat myös hävinneet virassa olevat akateemiset persoonat, jotka käyttivät koko tiedeyhteisön puolesta puheenvuoroja, kuten Keijo Virtanen, Heikki Kirkinen, Ernst Palmén, Kyösti Julku, Ilkka Niiniluoto tai Kari Raivio.¹⁰ Tilalle on noussut uusia puhujia. On yksittäisten tieteenalojen menestyneitä tutkijoita, mutta he eivät käytä instituution puheenvuoroja. Suomalainen Tiedeakatemia on jo vuosia yrittänyt ottaa itselleen tieteen johtajuuden. Se ei sitä saa, koska sillä ei ole valtaa. Poliittinen puhunta sekä OKM:n ja Suomen Akatemian virkamiesjohto linjaavat ja päättävät, mitä tiede on Suomessa.

Nykyinen yliopistojohto käyttää ”yritysjohtaja-puheenvuoroja” oman ”yritysyliopistonsa” näkökulmasta: ne eivät koske tiedettä vaan yliopistobisnestä. Yliopiston rehtori ei ole enää akateeminen tiennäyttävä vaan marketin toimitusjohtaja, jonka pitää olla nöyrä asiakkaan suuntaan. Helsingin yliopiston rehtori Jari Niemelän (2020) lobbauspuheenvuorossa vappuna olivatkin tyrkyllä kliseiset koukut kestävästä kehityksestä, monitieteisyydestä ja tiedon asemasta päätöksenteossa. Hän höysti ydinsanomana oman yliopiston rahoittajien nuoleskelulla. Valtioneuvoston päätös tiedepaneelin perustamisesta oli kuulemma ”erinomainen väline” tieteen ja päättäjien yhteistyöhön. Perinteisen yliopistokäsityksen näkökulmasta Niemelän puheenvuoroon kiteytyy instituution nykyinen kriisi ja rappio. Toisaalta sen voi tulkita olevan yksi yliopistolaitoksen vuosisatojen varrella kasautuneista kerrostumista, joiden merkitys tulevaisuudessa arvioidaan ja asetetaan osaksi isompaa ja pitempää kehityslinjaa.

Yliopistolaitos on historiansa aikana ollut useaan otteeseen ”kriisissä” ja yhteiskunnallisten muutosten vietävänä. Se on kuitenkin säilyttänyt elinvoimansa ja uudistunut perinteitään kunnioittaen (Välimaa 2018). Nykytilanteessakin uudistuminen on välttämätöntä. Sitä vaaditaan äänekäästi, mutta vaatimukset ovat usein ristiriitaisia, eivätkä ainakaan tieteen sisäisistä lähtökohdist kumpuavia (esimerkiksi Heikinheimo 2019; ks.

hallitus, joka koostuu keskeisesti akateemisen maailman ulkopuolisista henkilöistä.

10 Olemme tietoisia listan miehisytydestä. Valitettavasti historiassa ei ole tähän ryhmään luettavia naisia. Kaikki tunteamme naisehdokkaat osoittautuivat omien partikulaarintressiensä ajajiksi.

myös Korpela ja Nevala 2020). Tämäkin on tuttua aikaisemmilta vuosikymmeniltä, jolloin yliopistojen ensin julistettiin olevan kriisissä ja sitten vaadittiin nopeita, ulkopuolisten intressiryhmien määrittämiä toimia tilanteen korjaamiseksi (Nevala 2019; Kohvakka ja Nevala 2020).

Entä jos nyt ajattelisimme toisin? Hyväksyisimme lähtökohdaksi professori Jorma Rantasen (2005) näkemyksen: ”Olisi hyvä, jos elinkeinoelämä keskittyisi pitämään elinkeinoelämän kunnossa ja yliopistot pitäisivät yliopiston kunnossa.” Näin osa yliopistolaitoksen uudistumista voi tällä kertaa olla myös paluuta juurille, keskeisten perusasioiden äärelle.

Lähteet

- Björn, I, Pöllänen, P. ja Saarti, J. (2020). *Tulosvaateiden ja arjesta selviämisen ristiaallokossa: tarkastelussa akateemiset työsuhteet ja rekrytointikäytännöt*. (Käsikirjoitus)
- Demos Helsinki -ajatushautomon kotisivut. Noudettu osoitteesta www.demoshelsinki.fi 28.4.2020.
- Heikinheimo, R. (2019). Kun aika haastaa osaamisen, on aika haastaa osaaminen. Noudettu osoitteesta <https://www.helsinki.fi/uuutiset/korkeakoulu-tiedepolitiikka/ekn-riikka-heikinheimo-kun-aika-haastaa-osaamisen-on-aika-haastaa-osaaminen> 17.5.2020.
- Hugonis de Sancto Victore Opera omnia. *Patrologiae cursus completus*. Series Latina. Accurante J.-P. Migne. Tomus 177. Parisiis, 1878.
- Kankaanpää, J. (2012). *Kohti yritysmäistä hyöty-yliopistoa. Valtiovaltan tahto Suomessa vuosina 1985–2006 ja kokemukset kolmessa yliopistossa*. Turun yliopiston julkaisuja C: 369, 2013.
- Korpela J. ja Nevala, A. (2020). *Tiede, sivistys ja valta yliopistoja koskevassa puhunnassa*. (Käsikirjoitus)
- Kohvakka, M. ja Nevala A. (2020). *Itä-Suomen yliopisto. Reformi ja sen tekijät*. Itä-Suomen yliopisto, Tampere.
- Kouhia, A. ja Tammi, T. (2014). Akateemisen kapitalismin uusliberaali tutkijajubjekti kasvatustieteellisessä tohtorikoulutuksessa. *Kasvatus & Aika* 8 (2), 22–39.
- Kuosmanen, J. ja Sivonen, M. H. (2020). Tiedeneuvonta poliittisen päätöksenteon tukena. *Tieteessä tapahtuu*, 38(1). Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/tt/article/view/89791> 20.5.2020.
- Marin, S. (2020). Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019: *Osallistuva ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta*. Valtioneuvoston julkaisuja n:o 31.
- Mustajoki, A., Mustajoki, H. ja Must, Ü. (2020). Vastuullista tiedettä. *Tieteessä tapahtuu* 38(1). Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/tt/article/view/8976> 17.5.2020.
- Nevala, A. (1999). *Korkeakoulutuksen kasvu, lohkoutuminen ja eriarvoisuus Suomessa*. Historica bibliotheca 57. SKS, Helsinki.
- Nevala, Arto (2019). Maakuntaa, kansakuntaa vai ihmiskuntaa varten? Korkeakoulutuksen ja alueellisuuden kolme taitekohtaa. Teoksessa *Kohti oppimisyhteiskuntaa – koulutuspolitiikan uusi suunta ja korkeakoulutuksen muuttuva maisema*, toim. Hanna Nori, Hanna Laalo ja Risto Rinne. Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta, julkaisusarja A:217, 79–106.
- Näre, L. ja Jäntti, M. (2020). Julkisen hallinnon uuden strategian keskeisenä periaatteena on luottamus. *Helsingin Sanomat*, mielipide 4.6.2020.
- Niemelä, J. (2020) Kriisin jälkeistä yhteiskuntaa nostetaan sivistyksen voimalla. *Helsingin Sanomat*, mielipide 1.5.2020.
- Rantanen, J. (2005). ”Niitä on jo liikaa”. *Turun Sanomat*, artikkeli 18.9.2005.

- Rinne, R., Jauhiainen, A., Simola, H., Lehto, R., Jauhiainen, A. ja Laiho, A. 2012. *Valta, uusi yliopistopoliittikka ja yliopistotyö Suomessa. Managerialistinen hallintapolitiikka yliopistolaisten kokemana*. Kasvatusalan tutkimuksia 58. Jyväskylä: Suomen Kasvatus-tieteellinen Seura.
- Sørensen, J., Geschwind, L., Kekäle, J. ja Pinheiro, R. (toim., 2019). *The Responsible University. Exploring the Nordic Content and Beyond*. Palgrave Macmillan.
- Suomen Akatemia (SA) (2020). Suomen Akatemian strategia. Noudettu osoitteesta <https://www.aka.fi/fi/tiedepoliittinen-toiminta/strategia/> 26.4.2020.
- Strategisen tutkimuksen neuvosto (STN) (2020). Strategisen tutkimuksen rahoitus. Haettu osoitteesta <https://www.aka.fi/fi/strategisen-tutkimuksen-rahoitus2/mita-strateginen-tutkimus-on/> 26.4.2020.
- Verkkopalvelu 2020. Itä-Suomen yliopiston verkkopalveluiden tuottajan sähköposti Jukka Korpelalle 23.4.2020.
- Välimaa, J. (2018). *Opintielämä oppineita. Suomalainen korkeakoulutus keskiajalta 2000-luvulle*. University Press on Eastern Finland, Jyväskylä.
- Yle 2020. Uutiset <https://yle.fi/uutiset/3-11192678>; <https://yle.fi/uutiset/3-11240323>; <https://yle.fi/uutiset/3-11081426>; haettu 24.4.2020.
- Ylijoki, O.-H. (2020). Tiede markkinoilla. *Tieteessä tapahtuu*, 38(1). Noudettu osoitteesta <https://journal.fi/tt/article/view/89756> 17.5.2020.
- Yliopistojen verkkosivustot:
Aalto yliopisto (www.aalto.fi)
Chicagon yliopisto (www.uchicago.edu)
Helsingin yliopisto (www.helsinki.fi)
Itä-Suomen yliopisto (www.uef.fi)
Jyväskylän yliopisto (www.jyu.fi)
Leicesterin yliopisto (www.ox.ac.uk)
Leidenin yliopisto (www.universiteitleiden.nl)
Oxfordin yliopisto (www.ox.ac.uk)
Oulun yliopisto (www.oulu.fi)
Tampereen yliopisto (www.tuni.fi)
Turun yliopisto (www.tuy.fi)

JUKKA KORPELA JA ARTO NEVALA

Korpela on historian professori ja Nevala vanhempi yliopistonlehtori Itä-Suomen yliopistossa.